

KILÁTÓ

VAS ISTVÁN

JEGYZET KAVAFISZRÓL

Az első, közvetítő nyelvek vagy nyersfordítások segítségével készült próbalkozásaim után arra a meggyőződésre jutottam, hogy képtelenség olyan költészetet fordítani, melynek eredeti nyelvét nem értem. Egy-két udvariassági gesztustól eltekintve, régóta nem is csináltam ilyet — kivéve, amikor, nagyritkán, egy ismeretlen nyelv költője a közvetítő fordításon át is olyan személyesen foglalkoztatott, hogy kényszerszerűen jelentkezett az igény: magamévá, magunkévá tenni, akár-milyen kalandos úton is.

Konsztantin Kavafisz e ritka kivételek közé tartozik. Demetriosz Hadzisz, a köztünk élő, kitűnő görög novellairó mutatta a verseit, egy készülő görög antológia anyagában. De rögtön észrevettem, mennyire elűt az újgörög líra egész világától. Eletrajzi adatai indokolták is ezt a különállását: nem Görögországban született, hanem Konstantinápolyban (1863) — a hajdani Bizáncban, melynek történelme és nyelve fontos alkatrésze Kavafisz költészetének —, aztán Alexandriában élt (hivatalnok volt) egészen a haláláig, 1933-ig. Amikor megtalálta főtémáját, a görög történelmet, ez nem annyira a klasszikus görög múlt volt, inkább a hellenizmus, amelyben részt vettek a legkülönbözőbb fajták és népek, s amelynek legjellegzetesebb képviselői sokszor hibás nyelvtannal és ázsiai hangsúllyal beszéltek görögül (amire Kavafisz célozgat is a verseiben). Fontos adalék továbbá, hogy életében alig publikált, s nagyságára és jelentőségére halála után jóformán egyszerűen figyeltek fel a görög és a nyugat-európai hozzáértők.

Holott a század európai lírájába sem illett bele sehogy: nem hasonlítható senkihez, nem közelíthető semelyik irányhoz. És mégis, műve az újabb európai költészet legérdekesebb vállalkozásai közé tartozik: valami egyszeri és utánozhatatlan, de nagyon fontos megoldással járult hozzá a század költői modernségéhez. Ha járulékát hozzávetőlegesen jellemezni akarnám, elsősorban arra utalnék, hogy olyan szimbólumrendszerrel élt, amely elvont és intellektuális, és mégis jóformán közkinccsnek tekinthető. Egy angol irodalomtörténész (C. M. Bowra) így ír erről: „Amit Yeats egy darabig megtalált az ős ír legendákban, amit Eliot az *Atokföldje* (*The Waste Land*) számára megtalált az antropológia motívumaiban és történeteiben, azt Kavafisz sokkal kevesebb fáradsággal találta meg a hellenisztikus múltban. Rendszerének olyan előnyei vannak, amilyenekben Yeatsé is, Elioté is szükkölködik. Először is egynemű anyagból áll, amelynek megvan a saját élete és törvényszerűsége, másodsor pedig kellőképpen ismerős a legtöbb művelt embernek, és már előzetesen is van jelentése számukra. Kavafisznak nem kell olvasóit bevezetnie történeteinek ismeretanyagába, ahogy Yeatsnek és Eliotnak, nem is kell megmagyaráznia, mit jelentenek jelképei. A múltnak egy meghatározott darabjához nyúl, azt emeli ki belőle, amire szüksége van, és se magának, sem az olvasónak nem okoz nehézséget, ha ezeket az elemeket új célra használja fel. Jelképeit olyan közvetlenség és valóság élteti, ami hiányzik Yeats hőseiből és hősnőiből, és Eliotnak a Grál-legendából vett, homályos alakjaiból.”

Ehhez hozzátenném, hogy Kavafisz verseit akkor is megértjük, ha nem tudjuk pontosan, az alexandriai vagy bizánci történelemnek melyik mozzanatára vonatkoznak. Ennek egyik oka, hogy Kavafisz a világnak azon a periferikus pontján is, ami a századforduló Alexandriája volt, benneélt a jelenkori történelemben: majd minden verséből izgalmas élet és jelenvalóság hat ránk — sőt, az embernek az az érzése, hogy a hanyatló hellenizmus felidézése közben sok mindent megsejtett a történelem elkövetkezendő fordulatainak sajátágaiból. Második oka, hogy e legtárgyilagosabb témájú és hangvételű versekbe valamilyen rejtélyes alkímiával bele tudta olvasztani a maga legszemélyesebb életét: nyilván innen van — ha odafigyelünk — szívszorítóan személyes hatásuk.

Tizennyolc évvel ezelőtt, Rómában, öntudatlanul nagyon közel jutottam a módszeréhez — talán, ha már akkor ismerem Kavafiszt, az ő példája tovább segített volna, mint ameddig elértem. De nemcsak ezért érdekelt most ilyen közlőről.

Még inkább azért, mert találtam egy izig-vérig modern költőt, akiből mindaz hiányzott, amivel nem tudok kibékülni a modern költészetben. Modern költőt, akinek verseiben nem vonják el a figyelmet felületi érthetlenségek a lényegi megértenivalótól. Akinek modernsége arra vall, hogy émelyedik a modern költészet növekvő inflációjától, a képek egyeduralmától, a poétikus díszektől. Képei nincsenek, de drámai erőt és feszültséget tud vinni a lírába. Nyelve szándékosan száraz, prózai, előszeretettel használja a közhelyeket, a hivatalos nyelvet. Heroikus és fanyar — elválaszthatatlanul. Az emberi történelmet szatirikusan látja, nagyságát mégis láttatni tudja. Olyan intellektuális líra az övé, melynek a lüktető élet éppen úgy alkatrésze, mint a kritikus értelem. És végképp hiányzik belőle bizonyos fajtájú modern költészet egyik főbetegsége, a misztifikáció és az olcsó misztika: Kavafisz működése egyike az irodalomtörténet ritka pillanatainak, amikor a magas hőfokú felvilágosultság maga válik költészeté. Mindezt röviden úgy is mondhatnám, hogy Kavafisz modernsége nem formai, hanem lényegi.

*

Tudvalevő saajtsága a magyar irodalomnak, hogy nálunk a költő életművéhez hozzátartozik java fordítása is. Én sokat fordítottam életemben, de ebből a munkásságomból keveset érzek olyan szervesen a magaménak, mint Kavafisz verseit.

KAVAFISZ

KÉRDEZTE A MÓDJÁT

*Az írni szobából, ahol jelentéktelen
Állásban dolgozott hitvány fizetésért
(Nyolc font havonta, a különnel együtt)
Kilépett, mikor végetért a szürke munka,
Ami fölött egész nap görnyedett,
Kilépett hétkor és lassan bolyongott
S bámészkodott az úton. — Finom alakja
Lebilincselő volt, ahogy érzékeinek
Teljes érettségében megmutatkozott.
A múlt hónapban múlt el huszonkilenc éves.*

*Bámészkodott az úton és a nyomorúságos
Utcákon, ahogy ment a lakása felé.*

*Azután eljutott egy kicsi bolthoz,
Mindenféle portékát árultak benne,
Talmi és olcsót, munkásoknak valót,
Látott egy arcot, látott egy alakot odabent,
És vonzotta őt és bement és csak annyit mondott,
Hogy szeretné megnézni a tarka zsebkendőket.*

*Kérdezte a módját a zsebkendők mintájának,
S hogy mibe kerülnek, elfulladt a hangja,
Majdhogynem egészen elszikkadt a vágtyól.
És megfelelően jött rá a válasz,
Fél-szórakozottan, a fojtott hangban
Érződik a titkos egyetértés.
Ha szóltak is valamit az áruról — egyetlen
Céljuk az volt, hogy kezük összeérjen
A zsebkendők fölött, hogy összehajoljon
Az arcuk, az ajkuk, mintha véletlen volna,
Egy villámó érintése a tagoknak.*

*Gyorsan és lopva, hogy jaj ne vegye észre
A boltos, aki a háttérben ült.*

V Á G Y A K

*Mint nem vénségbenenyészett halottak szép tetemei —
Ragyogó sirkövek alá könnyek közt tétettek
Fejtől rózsákkal és lábuknál jázminokkal —
Ilyenek a vágyak, ha rajtunk átcikáztak,
De teljesülésre nem leltek soha, egynek sem adatott meg
A gyönyörnek egy éje, hajnalsugara egynek sem.*

T R Ó J A I A K

*Úgy törekszünk mi, kik a sorsot tűrjük,
Úgy törekszünk, mint a trójaiak törekedtek.
Van, amit megpróbálunk, van, amit
Merészkedünk, és elkezd nőni bennünk
A bátorság és a jóreménység.*

*De mindig valami utunkat állja.
Ott áll az árokban szemközt velünk
Achilles, harsány kiáltozással.*

*Úgy törekszünk, mint a trójaiak törekedtek.
Bátran belevágunk, elszánt vakmeréssel
A balvégzetet megmásítani,
S felállunk odakint a küzdelemre.*

*De amint a nagy döntés közelít,
Elszánás, vakmerés bennünket elhagy,
Lelkünk megremeg, érzi bénulását,
A falak körül futunk újra s újra,
Szaladásban szabadulást keresve.*

*Mégis biztos bukásunk. Odafent
Szól már a falakon a halotti ének.
Napjaink emléke sír, érzései sírnak.
Keservesen Priamos s Hekabe zokog értünk.*

J Ó N I K U S A N

*Mert széttörtük felszentelt szobrukat,
Mert templomaikból elűztük őket,
Azért még meg nem haltak az istenek.
Ó, jón föld, téged szeretnek örökké,
Lelkük terád emlékezik örökké.
Ha augusztusi reggel süt fölötted,
Párádon életük borzongva átcikázik,
S egy efeboszi éteralak olykor
Mégfoghatalanul, gyors vándorlépteivel
Átvonul magasan a dombjaid fölött.*

A HÉBER

(Kr. u. 50)

*Festő és költő, futó, diszkoszvető,
Endymion alakú Ianthis, Andonios fia,
Nemzetségük a zsinagóga barátja.*

*„Legderekubb napjaim azok,
Mikor felhagyok az érzéki vizslatással,
Mikor hátam mögött a szép, kegyetlen görög élet,
A kérlelhetetlen kapaszkodás
A nemesen kiképzett, múlandóan fehér tagokba.
Es az leszek, aki önakaratból
Maradnék mindig: héberek, szent héberek fia.”*

*Nagybuzgón hirdeti: „Ó, bár maradnék
Mindig a héber, a szent héberek fia!”*

*Mindazonáltal nem maradt meg annak.
Művészet és gyönyör és Alexandria
Megtalálhatta benne mindig hű gyermekét.*

DÉLUTÁNI NAP

*Ezt a szobát milyen jól ismerem!
Most kiadják a mellette levővel együtt
Bölihelyiségnek. Az egész házat kivették
Üzleti célra, ügynökök, kereskedők és társaságok.*

Jaj, ezt a szobát hogy ismerem.

*Az ajtónál itt volt a dívány,
Előtte meg a török szőnyeg.
Egy állványon két sárga váza.
Jobbra — nem, szembe tükrös szekrény.
Középen asztal, azon írt,
És a három nagy szalmaszék.
Az ablak mellett állt az ágy,
Hol annyiszor szerettük egymást.*

Ez a szegényes holmi még meglesz valahol.

*Az ablak mellett állt az ágy:
Egyik felére rásütött a délutáni nap.*

*Délután négykor válni kellett,
Csak egy hétre... Jaj,
Sohatóbbé lett abból a hétből.*

KOMNENA ANNA

*Alexiászának előszavában gyászol
Özvegysége miatt Komnena Anna úrnő.*

*Lelke egyetlen kábulatban. És
„Könnypatak”, így szól hozzánk, „fátyolozza
Szemem párját... Milyen hullámok” életében,
„Milyen felfordulások”. Égő fájdalom
„A csontokig, velőig, s a lélek fészkéig hatol.”*

*De úgy rémlik, az igazság az, hogy csak egy halálos
Bánatot ismert ez a hataloméhes asszony:
Csak egyvalami búsította mélyen
(Ha nem is vallja be) ezt az öntelt görög lányt,
Hogy minden leleményével sem érte el
A császárságot. De az a pimasz
János majdnem az ő kezéből kapta meg.*

JOANNESZ KANTAKUZENOSZ FELÜLKEREKEDIK

*Végigtekint a síkon, ahol még ő gazdálkodik
Búzával, állatokkal és gyümölcsöshöz
Fákkal. És távolabb az ősi ház,
Tele drága ruhákkal, edénnyel és ezüsttel.
Most elveszik tőle — Úr Krisztus! — most majd elveszik.*

*Tán Kantakuzenosz majd megkönyörül rajta,
Ha fogja magát és lábához borul? Azt mondják, sze'íd,
Nagyon szelíd. De akik vele vannak? De a hadsereg?
Vagy boruljon Iréne asszony elé, neki zokogjon?*

*Bolond! Anna pártjával a levét összeszűrni —
Az a — bár felfordult volna, mielőtt a menyasszonyi koszorút
Átvette Kír Andronikosztól. Láttunk-e valami üdvöset
Valaha Annától? Olyat, ami segít nekünk?
De hogy a frankok se tisztelik többé!
Nevetségesek a tervei, buták a cselszövései.
Míg ők a világot Konstantinápoly felől rémítették,
Szétmorzsolta őket Kantakuzenosz, Kír Jannesz szétmorzsolta őket.*

*Mikor az ő célja meg az volt, hogy kitérjen
Kír Jannesz elől. És meg is tette volna. És most szerencsés lehetne,
És nagyúr még mindig, biztonságban, erőben,
Ha rá nem beszéli a püspök az utolsó pillanatban
Azzal a fölszentelt tolakodással,
Ahogy az alfától az omegáig téves „igazságokat” szaval,
És ígéreteivel és ostobaságaival.*

VAS ISTVÁN fordításai